

UDK 821.163.4-6

Danilo RADOJEVIĆ**KONCEPT NEUPUĆENOG PISMA
Centralnom komitetu SK Crne Gore iz januara 1972. godine¹**

Na sjednici Centralnog komiteta SK Crne Gore, koja je održana 24. decembra 1971. godine, jedan od diskutanata (Milo Kralj) je rekao: „Ne nai-lazeći na odjek u sopstvenoj sredini i glavnim sredstvima javnog informisanja u Republici, crnogorski separatisti imena Radojevića i Nikčevića objavili su svoje tekstove u hrvatskim glasilima, gdje su, prema ocjeni tih sredina, nacionalisti imali bitnog uticaja. Izgovor je bio da su za njih glavna sredstva informacija u Crnoj Gori bila zatvorena. To je, na sreću, bilo tačno. No, valja dodati da osnovna nit razumijevanja između hrvatskih i crnogorskih nacionalista nije bila u običnoj predusretljivosti, već je riječ o tezama na kojima su hrvatski nacionalisti i crnogorski separatisti davno kovali 'bratstvo'. Ko je imao prilike da ostvari uvid u publicističku i političku djelatnost Sekula Drljevića i Save Štedimlije, mogao je lako uočiti oživljavanje nekih njihovih teza u spisima nekolicine crnogorskih separatista“ (cit. prema „Politici“, br. 20913, Beograd, 25. decembra 1971, 6). Redakcija Radio Titograda u dijelu teksta – „crnogorski separatisti imena Radojevića i Nikčevića“ – ubacila je imena: Danilo i Radoje Radojević i Vojislav Nikčević. Beogradska „Borba“ takođe je donijela informaciju sa pomenute sjednice, u kojoj, pored ostalog, stoji: „Crnogorski separatisti Danilo i Radoje Radojević i Vojislav Nikčević objavljivali su svoje tekstove u glasilima u Hrvatskoj u kojima su, prema sadašnjoj ocjeni tih sredina, nacionalisti imali bitnijeg uticaja“ („Borba“, br. 353, Beograd 25. decembra 1971, 11). Pomenuto mišljenje sa sjednice CK SK CG prenio je i beogradski „NIN“, br. 1097, 16. januara 1972, 12, 13. Tu informaciju su vjerovatno prenijeli i listovi u drugijem jugoslavenskim sredinama.

Nakon pomenute sjednice CK SK CG, održana je sjednica Republičkog odbora Saveza boraca, na kojoj je izvjesni Pejović javno denuncirao pomenute naučne radnike, ponavljajući iste optužbe da pomože M. Kralju; u navedenom broju „NIN“-a Pejovićeva diskusija je interpretirana: „On (Pejović) je naime ukazao na sličnost metoda djelovanja sadašnjih separatista u Crnoj

---

¹ Pismo Danila Radojevića napisano je neposredno pred nastanak Bijele knjige. Redakciji časopisa pismo je ustupio Danilov sin, pisac i teatrolog Milovan Radojević. Ovde ga objavljujemo s uvjerenjem da ni nakon gotovo pet decenija od nastanka nije izgubilo na aktuelnosti.

Gori i njihovim vezama sa nacionalistima u Hrvatskoj, sa metodama djelovanja i saradnje ova dva vida nacionalizma između dva rata, nakon čega su se neki od crnogorskih separatista našli u štabu Pavelića“.

Ove izjave na CK SK CG i u Republičkom odboru SUBNOR-a, u potpunosti su suprotnosti s mojim djelovanjem, kao i s djelovanjem Radoja Radojevića i Vojislava Nikčevića, pa osjećam potrebu da se direktno obratim CK SK Crne Gore, pošto je taj visoki forum donio takvu osudu na osnovu dezinformacije.

1. Teška optužba koju sadrže citirani tekstovi, publikovani u štampi, nema nikakve veze sa stvarnim značenjem mojih napanutih radova, publikovanih u zagrebačkoj periodici, kao ni sa radovima Radoja Radojevića i Vojislava Nikčevića. Optužba je uopštena, bez oslonca na fakta, nije produkt analize tih tekstova, pa predstavlja egzemplar sračunate improvizacije. Ne bazirajući se ni na primisli koja bi se mogla izvući iz napanutih radova, ni na jednoj riječi koja bi značila potvrdu „separatističke“ djelatnosti njihovih autora, optužba je postala još opasnija, jer ima karakter presude prijekog suda. Po svojem metodi i duhu ima značenje psovke, koju nije moguće analizirati, niti joj se može racionalno suprotstaviti. Pošto je bez argumenata, lakše se pamti, brže se usmeno prenosi i dalje dopire, pa je zato opasnija.

Očevici smo kako je pred nama nikao jedan „slučaj“ – crnogorskih „separatista“ koji su „djelovali“ po uzoru na saradnike čelnika hrvatskih ustaša, Pavelića. Optužbu je prenosila štampa, ne posiježući za argumentima, što znači da nikome nije smetala nečinjeničnost. Tako konstruisana optužba postaje dio trenutne svijesti jednoga dijela javnog mnjenja: da je u ovome trenutku aktuelan jedan vid djelovanja – koji stvarno ne postoji.

Netačna je tvrdnja da svoje tekstove nijesmo objavljivali i u periodici van Hrvatske. Ne nalazim da je sreća onemogućavanje objavljivanja naših radova na stranicama crnogorske periodike. Podnosilac optužbe (M. Kralj) predstavlja se javnosti da je „ostvario uvid“ u publicističku djelatnost Savića Markovića Štedimlije, a stvarno mu ni ime ne pogađe, već ga naziva „Sava“.

2. Najočiglednije negiranje crnogorskog naroda polazilo je od („crnogorske“) redakcije EJ za Crnu Goru, što je odgovaralo dijelu vlasti bjelaške svijesti. Izostavljanje Crnogoraca u veoma značajnim enciklopediskim izdanjima Jugoslavenskog leksikografskog zavoda nije, koliko mi je poznato, uznemirilo neki crnogorski forum ili instituciju. U beogradskim „Književnim novinama“, u prikazu na prvo izdanje *Opće enciklopedije Leksikografskog zavoda* (1. izd. 1955–64), skrenuo sam pažnju na problem obrade crnogorske istorije i kulture, đe sam, pored ostalog, istakao: „Čitaoci će se još više začuditi kada vide da ne postoji jedinica **Crnogorci**, ma da su data objašnjenja za

sve narode i sve grupacije naroda. Kao logična posljedica ovakvog stava redakcije Enciklopedije, potpuno je izostao prijedlog crnogorske historije“ i svih duhovnih tekovina crnogorskog naroda. „Znači, jedan jugoslavenski zavod nije obradio u posebnoj jedinici političku i kulturnu historiju čitavog jednog naroda!“ (Danilo Radojević, Enciklopedijske nedosljednosti, „Književne novine“, nova serija, br. 294, Beograd, 4. februara 1967, s. 8).

Tada mi niko nije zamjerio na isticanju toga problema. Međutim, kada sam, dvije i po godine docnije, u zagrebačkom „Vjesniku u srijedu“ objavio prikaz na tomome drugog izdanja iste *Opće enciklopedije – Enciklopedije Leksikografskog zavoda*, nezadovoljstvo se osjetilo kod onih koji o jugoslavenskoj zajednici naroda prosuđuju sa feudalno-vjerskih pozicija, onih što se klate između katoličanstva i pravoslavlja kao nerealnih narodnih „odrednica“. Od takvih su mi upućivana pitanja, kao što je: zašto sam objavio taj rad „tamo, kod Hrvata“, jer je za pravoslavce to tuđa zemlja. Među onima koji su mi dali tu primjedbu bilo je i dobronamjernih, ali koji nijesu svjesni negativnog odnosa prema sopstvenoj narodnoj prošlosti, kao i neznanja koje nose u sebi. A tada sam slično pisao kao u beogradskim „Književnim novinama“: „Za Jugoslavenski leksikografski zavod Crnogorci su nedefinisani, zato i ne postoji ni u jednom izdanju jedinica **Crnogorci**, tj. naroda čije prisustvo na Balkanu, u kulturnome i povijesnome pogledu, nije beznačajno i nedramatično (...). U 7. knjizi *Enciklopedije Jugoslavije*, koja je štampana 1968. g., i tako odražava najnovija shvatanja, pod jedinicom **Srbi**, data je crnogorska historija kao srpska, sve do sredine 15. vijeka (EJ, knj. 7, Zagreb 1968, 512–518). Pod istom jedinicom prikazana je sva crnogorska kultura i literatura, od početka do danas, kao dio srpske, što znači da Crnogorci imaju svoju nacionalnu historiju samo od 15. vijeka, ali nemaju svoju kulturu (...). Sličan je postupak i u prvom izdanju ELZ (1964), đe je pod jedinicom **Srbi** obrađena crnogorska povijest, ali u ovome izdanju zaključno s ustankom vojvode Grdana Nikšića, znači do početka 17. vijeka; i ovdje je obrađena crnogorska literatura i umjetnost kao srpska, od početka do današnjeg dana. Samo je historija od početka 17. vijeka ostavljena Crnogorcima“ (D. Radojević, Crnogorci u krivom ogledalu, „Vjesnik u srijedu“, br. 908, Zagreb, 24. IX 1969, s. 10).

Iako je ovaj članak, koji je objavljen u VUS-u, bio okrenut istijem problemima kao i onaj u „Književnim novinama“ – ipak su mi stizale zamjerke sa pravoslavnog „fronta“, što sam objavio članak u VUS-u. Taj konfesionalni „front“ nijesam priznavao niti ga sada priznajem! U VUS-u objavljivali su svoje tekstove ili intervjuue i najviši državni rukovodioci. Ljotičevsko-četničko-nacionalističke srpske snage pokušavaju sada da iskoriste kao povod političke sporove u Hrvatskoj da bi realizirale svoje (neprekidano i prilagođava-

no) dosadašnje djelovanje: da svu hrvatsku štampu proglase „ustaškom“, a sve saradnike – „saradnicima ustaša“ i „separatistima“!

Takve optužbe stavljaju u pogubno komičan položaj one što ih izriču.

3. Naša generacija, kojoj je pripalo u dio, zahvaljujući revoluciji (1941–1945) i poslijeratnim naraslim kulturnim i ekonomskim mogućnostima, da sudbonosnije sudjeluje u valorizaciji kulturnog, duhovnog, historijskog nasljeđa crnogorskog naroda, – mislim da ne može, zbog produženog djelovanja u nauci i školstvu nacionalistički orijentisanog srpskog kadra, kao i zbog privikavanja Crnogoraca da ih „nema“, – negirati crnogorskom narodu sopstvenu prošlost i pravo na posjedovanje duhovnih rezultata pređašnjih generacija. U ovaj krug pitanja spada i crnogorski jezik koji sada mnogi meću pod znake navoda: iz neobaviještenosti ili iz političkog uvjerenja srpskih nacionalista, a neki zato što se pribojavaju da „daleko“ ne odu ako imenuju jezik imenom crnogorskog naroda, što je pravo svih naroda; ili, pak, iz zebnje da se politički ne zamjere; neki se upuštaju da omalovažavaju taj problem, u njima se razgorijeva želja (iz nade da će nešto zaslužiti) da sebe, i narod kojemu pripadaju, ponižavaju. Neke od tih moralnih jegulja pokušavaju se baviti naukom i „prebrojavaju“ leksiku crnogorsku i dolaze do zaključka da ima „samo“ nekoliko crnogorskih riječi, „starih“, „zaboravljenih“, oko kojih ne vrijedi gubiti vrijeme, kao što to rade neki „separatisti“ (!!), postavljajući društvu „nerealne“ probleme. Tako se, zbog prikrivenog cilja da se ostave i za neku „sjutrašnju“, buduću asimilaciju, – Crnogorci lišavaju prava da nominiraju jezik svojim narodnim (crnogorskim) imenom, pa se zbog toga degradira leksička i semantička osobenost crnogorskog jezika.

Imajući kao politički cilj planove srpskih nacionalista, ti autori previđaju činjenice, jer ih i ne zanima naučna istina. Sad se prešućuju i stavovi jednog broja srpskih naučnika koji su, u različitim povodima (*Miroslavijevo jevanđelje* i dr.) govorili o osobenostima crnogorskog jezika. Nesporazumi dolaze i otuda što nekima nije jasno da se tek u 19. vijeku učvršćuju nazivi *srpski* i *hrvatski* jezik, što je podupirano i politikom Beča da balkanske Južne Slavene konstituiše i smanji uticaj pravoslavne slavenske carevine (Rusije). U to vrijeme se kod ta dva naroda formiraju i institucije koje rade na realizaciji politike u problemima jezika. Međutim, Crnogorci nijesu imali svojih institucija koje bi se bavile nacionalnim lingvističkim problemima. Da bi „umirili“ Crnogorce, neki naučni radnici su pisali da je nepotrebno govoriti o crnogorskom jeziku i insistirati na njegovom imenu jer pripadnici crnogorskog naroda ništa ne „gube“ ako se po njihovom narodnom imenu ne naziva njihov jezik. Međutim, nije trebalo mnogo čekati pa da ti isti naučni radnici pokažu šta stvarno misle o tome fenomenu; profesori, docenti i asistenti Odsjeka za jugoslavenske jezike i opštu lingvistiku Filozofskog fakulteta u Beogradu i Kate-

dre za jugoslavenske jezike Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, u apelu koji su uputili jugoslavenskoj javnosti, ističu da „niko ne može oduzeti hrvatskom narodu njegovo pravo na sopstveno jezičko ime i sadržaj, pod uslovom da se srpskom narodu u Hrvatskoj prizna isto tako pravo“. Pošto su naglasili razlike koje „predstavljaju nacionalne osobenosti“ Srba u Hrvatskoj (a to znači – pravoslavaca), oni zaključuju: „Nije naše da predložimo konkretna rešenja, ali je jasno da jezičkoj stvarnosti Srba, ma gde oni bili, mogu odgovarati nazivi *srpskohrvatski*, *hrvatskosrpski* ili *srpski*, ali nikako *hrvatski*, isto kao što bi bilo nepravedno nametati bilo kojem delu hrvatske nacije srpsko jezičko ime i osobine“ („Politika“, br. 20836, Beograd 7. X 1971, s. 6).

Kada se problemu jezika kompleksno priđe, smatram da nije potrebno sužavati prostor za normalan razgovor, niti nekoga nazivati „separatistom“ zato što svoj jezik naziva svojim narodnim imenom.

Uvijek sam bio ubijeden da se opstanak jugoslavenske samoupravne socijalističke zajednice naroda jedino može postići – omogućavanjem potpune afirmacije svih autohtonih nacionalnih kultura, što uključuje i njegovanje osobenosti jezičke kulture, pa, razumije se, i prava crnogorskog naroda da svoj jezik naziva svojim imenom.

4. Posebno je težak slijedeći stav u optužbi, izrečenoj na pomenutoj sjednici CK SK CG: „Ko je imao prilike da ostvari uvid u političku djelatnost Sekula Drljevića i Save Štedimlje, mogao je lako uočiti oživljavanje nekih njihovih teza u spisima nekolicine crnogorskih separatista“. Opet se javlja isti problem: kako opovrgnuti uopštenu optužbu, koja ne polazi od činjenica? Da li pisati radnju i objasniti sve stavove koji su sadržani u radovima objavljenim u hrvatskoj periodici? Ipak, radovi postoje pa ih može pročitati onaj koji je spreman da sazna cijelu istinu. Sa citiranim negativnim sudom moglo bi se polemizirati i mogao bi biti opovrgnut, da je precizno rečeno na koje se „teze“ misli kada se kaže da su „separatisti“ radili na „oživljavanju nekih“ teza Sekula Drljevića i Save Štedimlje. U tom slučaju moglo bi da se izvrši upoređivanje tekstova starih i novih „separatista“, i tako utvrdi valjanost ovoga suda.

Očito, autori optužbe su računali na neupućenost šire javnosti u suštinu stavova, na primjer, Štedimlje, kao ni mojih, pa je tako nađena formula za anatemisanje.

Štedimlja je najprije vezivao Crnogorce etnički za Srbe, a docnije za Hrvate. Iako je zastupao mišljenje da su se Crnogorci razvili u poseban narod, ipak je on, pod uticajem jednog broja hrvatskih naučnika koji su polazili od ranije konfesijske pripadnosti Crnogoraca, prihvatio tezu velikohrvata. Tako, do današnjeg dana, piše dr Dominik Mandić (u SAD), koji dijeli Jugoslaviju između Hrvata i Srba, linijom Drina - Lim. S druge strane, velikosrpska, nauka, služeći crnorukaško-četničkoj ideji o „velikoj“ Srbiji, vezuje etnogenezu

Crnogoraca za Srbe, te pomjera granice Srbije na štetu linije koju povlači dr Dominik Mandić. Ta dva antinaučna bloka, koji se poklapaju s pravoslavno-katoličkim „granicama“, – pomažu produžavanju borbe između hrvatskih i srpskih nacionalista.

Pošto sam u svojim radovima zastupao etničku svojevrsnost Crnogoraca i autohtoni istorijski proces nastanka crnogorskog naroda, iz slavenskih (dukljanskih) plemena i zatečenog ilirskog i romanskog stanovništva, onda moja „sličnost“ sa Štedimlijom samo je po tome što sam objavljivao u zagrebačkoj periodici. Razumije se, ta činjenica sama po sebi ne daje pravo nikome da me nazove „separatistom“. Jer, po toj logici istu optužbu mogli bismo uputiti svima onima što su saradivali u dijelu beogradske periodike koja je osuđena od najvišeg foruma komunista u Beogradu – zbog toga što su u njoj objavljivani radovi koji izražavaju šovinistička srpska osjećanja i četnički duh. Osim toga, trebalo bi optužiti i dio beogradske štampe i periodike koja nije kritikovana, a u kojoj su objavljivani anticrnogorski tekstovi („Književnost i jezik“ i dr.).

Negiranje crnogorskog naroda prisutno je u mnogobrojnim izdanjima SANU, Matice srpske, Srpske književne zadruge, i dr. Normalno bi bilo da se Srbi postaraju da takvih izdanja više ne bude. Ili, ako ih bude, da crnogorskim naučnim radnicima niko ne priječi da se dokumentovano tome suprotstavljaju. Inače, svima je jasno da se u nauci, domaćoj i stranoj i dalje produžavaju citirati radovi u kojima su Crnogorci nenaučno tretirani kao dio tzv. „srpstva“.

Mr Danilo M. Radojević
U Beogradu, januara 1972.